

**UMB**  
UNIVERZITA  
MATEJA BELA  
V BANÍSKEJ BYSTRICI

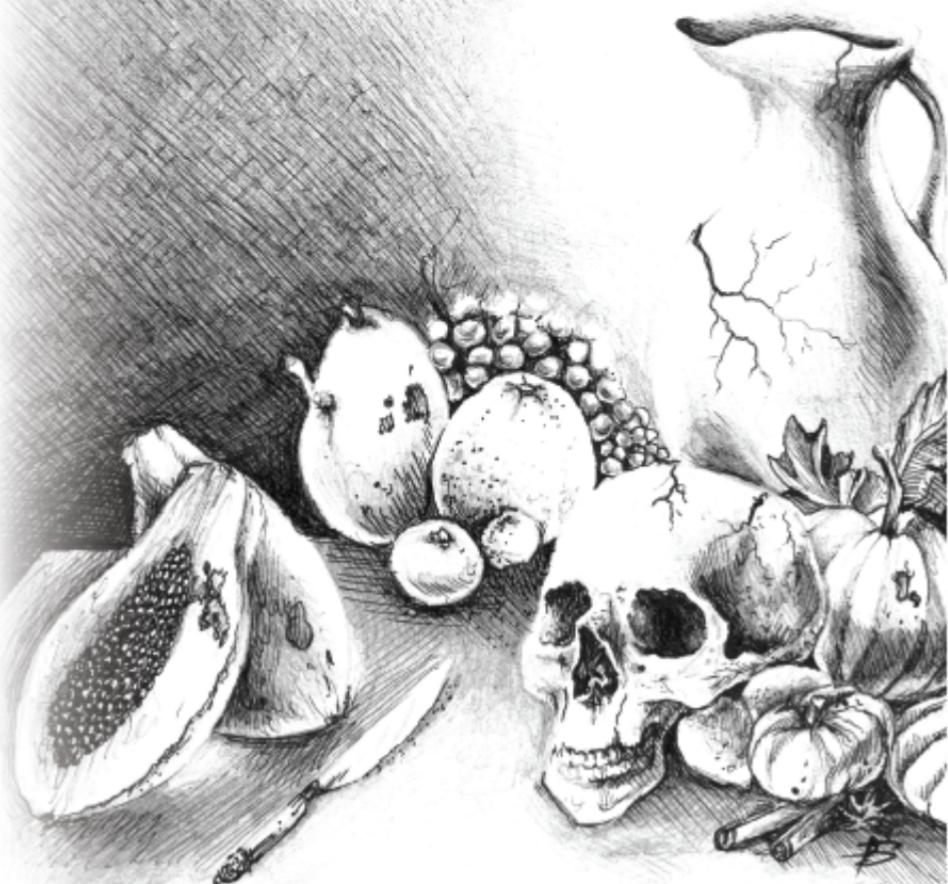
**E**LIJANUM

# Literatúra dlhého stredoveku na území dnešného Slovenska I

vysokoškolská učebnica  
k staršej slovenskej literatúre

Martina Kubealaková

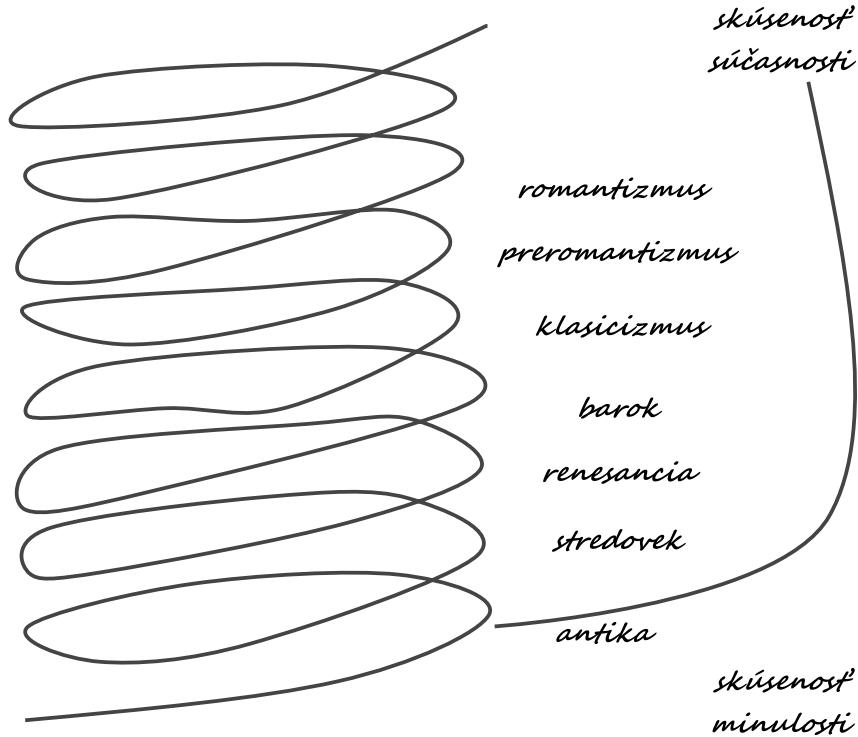
2019



# Literatúra dlhého stredoveku na území dnešného Slovenska I

Vysokoškolská učebnica  
k staršej slovenskej literatúre

Martina Kubealaková



2019

 ELIANUM

© Martina Kubealaková

**Literatúra dlhého stredoveku na území dnešného Slovenska I**

**Vysokoškolská učebnica k staršej slovenskej literatúre**

2. dopl. a rozš. vyd. – Banská Bystrica : Belianum. Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, 2019. – 178 s. ISBN 978-80-557-1459-0

Recenzovali:

doc. PhDr. Erika BRTÁŇOVÁ, CSc.

prof. PaedDr. Martin GOLEMA, PhD.

Mgr. Aňa OSTRHOŇOVÁ, PhD.

Kresba na obálke:

© Dominik Storoška

Obálka:

Mgr. art. Zuzana Ceglédyová

Vydavateľ:

Belianum. Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela  
v Banskej Bystrici

Edícia:

Filozofická fakulta

**ISBN 978-80-557-1550-6**

**EAN 9788055715506**

*S úprimným poděkováním  
Zuzane Hurtajovej a Martinovi Golemovi*

„K čomu sa kedysi ľudia len občas dostali cez hudbu,  
je náš každodenný život.  
To, čo považovali za nedosiahnuteľné a absolútne,  
my vnímame ako samozrejmosť.  
A napriek tomu tými ľuďmi pohŕdame;  
vieme, čo dlžíme ich snom,  
vieme, že by sme neboli ničím bez zmesi bolesti a radosti, ktorá  
tvorila ich dejiny,  
vieme, že keď sa zrážali s temnotou a prekonávali nenávisť a strach,  
keď krok za krokom písali svoje dejiny,  
nosili v sebe náš obraz.“

Michel Houellebecq  
*Elementárne častice* (1998; 2017)

„Naučíte sa čítať v príbehu dejín, aby ste zistili, akú krátku životnosť majú ideológie, ako sa zdanivo neodolateľne a presvedčivé myšlienky zo dňa na deň dokážu rozplynúť. Naučíte sa čítať literatúru, v ktorej ľudia opisujú ľudí, aby ste pochopili, ako sa vyvýjame, ako sa vyvíjajú spoločenstvá. Literatúra je odvetvím antropológie, odvetvím histórie; a zabezpečíme, aby ste vedeli, ako posúdiť myšlienky z hľadiska dlhodobej ľudskej pamäti. Pretože história a literatúra sú odvetviami pamäti ľudstva, zaznamenannej pamäti.“

Doris Lessingová  
*Väzenia, v ktorých sme sa rozhodli žiť*(1985; 2017)

„Opravdu nevím, Pepíčku, k čemu ti v životě bude to, co se nyní ve škole učíme. Mohu ti však zodpovědně sdělit, že když se to nenaučíš a když to umět nebudeš, nebude ti to k ničemu. Jinými slovy: cokoliv se naučíme, může se nám v životě hodit, a to, co se nenaučíme (ve škole nebo kdekoliv jinde), nám může v důležitých okamžicích citelně chybět. Čím více toho známe a umíme, tím více možností a příležitostí se nám v životě otevří, tím širší uplatnění můžeme mít. To, že něco potřebujeme umět a neumíme to, můžeme zjistit poměrně pozdě, v době, kdy už není náprava možná, kdy už se prohospodařený čas získat nedá...“

Jindřich Bečvář  
*K čemu mi to bude? aneb Milý Pepíčku...* (2010)

# Obsah

Predhovor	
<b>Dôležitý úvod</b>	<b>9</b>
<b>I. INTERPRETÁCIA A POETIKA</b>	<b>16</b>
Niečo o interpretácii	16
Niečo o poetike a probléme periodizácie	31
Zamyslite sa	36
<b>II. STARŠIA SLOVENSKÁ LITERATÚRA</b>	<b>37</b>
Stredovek	37
Stredoveká literatúra	37
Pojem stredovek	39
Kontextové špecifika staršej (nielen) slovenskej literatúry	50
Poetika stredovekej literatúry	53
Dynamika stredovekej literatúry	65
Krátko o kultúre cirkvi, dvora a mesta	69
Zamyslite sa	76
Humanizmus a renesancia	80
Humanistická a renesančná literatúra	80
Pojem humanizmus	83
Pojem renesancia	86
Pojem renesančný humanizmus	88
Predurčenie krízy alebo limity humanizmu	92
Na margo reformácie	104
Na margo latinského stredoveku	
a niečo o latinskom humanizme v kultúre a literatúre Slovenska	108
Krátko o manierizme	110
Poetika renesančného humanizmu	112
Zamyslite sa	116
Barok	121
Baroková literatúra	121
Pojem barok	123
Kríza, chaos, pochmúrnosť – živná pôda barokových antitéz	125
Poetika barokovej literatúry	127
Krátko o rokoku, anakreontike a epikureizme	138
Zamyslite sa	141
<b>Nezáver a trochu aj o seminárnej práci</b>	<b>147</b>
Publikačná etika	159
Literatúra	167
Menný register	176

## Predhovor

Cieľom vysokoškolskej učebnice *Literatúra dlhého stredoveku na území dnešného Slovenska I* je ponúknuť študentom a študentkám slovenského jazyka a literatúry taký prehľad o obdobiach stredoveku, humanizmu, renesancie a baroka, ktorý by rozvíjal ich mysenie smerom k uvažovaniu o problémovosti a nejednoznačnosti predkladaných faktov, k chápaniu potreby ich kritického prehodnocovania, k reflexii nielen literárneho vývoja ako vývoja diferencovaného, viacvrstvového, neraz vnútorne protirečivého, rozhodne nie schematického a polarizovaného (tma – svetlo, zlé – dobré), založeného na izolovanosti. Cieľom je priblížiť vzdialené obdobia, poukázať na ich neustálu prítomnosť v našej podstate, predstaviť ich ako stupne vývinu spoločnosti a kultúrnosti, ktorým porozumenie môže byť nápomocné porozumeniu súčasnému životu. Vysokoškolská učebnica k staršej slovenskej literatúre nemá ambíciu podať problematiku vyčerpávajúco, ale poukázať na hlavné významové kontexty, ktoré sa z dnešného pohľadu na predmetné obdobia vytrácajú, a preto zjednodušujú poznanie o stredoveku, renesancii, humanizme či baroku a ich literárnej kultúre. Učebnica je doplnená poznámkovým registrom, ktorý odkazuje na relevantné sekundárne zdroje tých, ktorí majú záujem prehľbiť si vedomosti o naznačenej problematike.

Rímska číslica jeden v názve učebnice signalizuje, že termínom dlhý stredovek označujeme v zhode so Jacquesom Le Goffom obdobie až do polovice 19. storocia (vrátane epochy klasicizmu, osvietenstva a preromantizmu). Týmto obdobiam v slovenskej literatúre sa plánujeme venovať v pokračovaní učebnice (rímska číslica dva). Obe učebnice budú pracovať s klúčovými pojмami označujúcimi vývin slovenskej literatúry, ku konkrétnym literárnym textom budú odkazovať len sporadicky preto, ako je uvedené v *Dôležitom úvode*, že sú chápané v úzkej spojitosti s *Dejinami slovenskej literatúry* Stanislava Šmatláka (2007).

V druhom vydaní sú pôvodné kapitoly rozšírené a doplnené sú dva významové celky. Prvým sú časti obsahujúce otázky na overenie porozumenia prečítaných statí, ako aj problémové otázky smerujúce k následnej práci s vybranými literárnymi textami. Formulácia otázok predchádza text venovaný slovenskej literatúre v jednotlivých skúmaných obdobiach, pričom nejde o komplexné prehľady literárnej produkcie ani najvýznamnejších literárnych pamiatok a autorských osobností či o ich interpretácie. Tieto časti obsahujú prehľad takých literárnych pamiatok, prostredníctvom ktorých môžeme v pedagogickej praxi ilustrovať kľúčové vývinové štádiá obdobia stredoveku, renesancii, humanizmu a baroku. Ide o výber literárnych pamiatok, s ktorými je možné (odporučené) pracovať na seminároch k dejinám staršej slovenskej literatúry s cieľom dosiahnuť hlavné edukačné ciele:

- rozvíjanie a upevňovanie schopnosti identifikovať v texte kľúčové stratégie na úrovni obsahu aj formy a interpretovať dobový význam a dobový zmysel textu, vhodne argumentovať s oporou o terminológii a rozširovať si tak aj povedomie o dobovej každodennosti a vnútornej dynamike spoznávaných období vrátane ich kultúrnych, spoločenských a filozofických kontextov;
- rozvíjanie a upevňovanie schopnosti identifikovať zmeny vnútri žánru v čase;
- rozvíjanie a upevňovanie schopnosti identifikovať žánre a obdobie vzniku textu, primerane túto identifikáciu argumentovať poetikou žánru a obdobia.

Doplnkom je kapitola o publikačnej etike, ktorá nadväzuje na časť venovanú seminárnej práci.

## Dôležitý úvod

Stredovek, renesancia, humanizmus, barok, interpretácia a poetika je šest kľúčových pojmov, ktoré si v periodizácii vývinu slovenskej literatúry spojíme s jej ranou etapou. Hoci ide prakticky o tisícročie, je zaužívané epochu 9. až 18. storočia označovať ako obdobie staršej slovenskej literatúry<sup>1</sup>, ktoré sa vnútorme diferencuje a viaže k sebe ďalšie špecifické pojmy. V tejto vysokoškolskej učebnici sa nepokúsime podať vyčerpávajúci prehľad, s encyklopedickou dôkladnosťou to už urobil profesor Jozef Minárik v „dejinnej trilógii“ *Stredoveká literatúra* (Bratislava, 1977), *Renesančná a humanistická literatúra* (Bratislava, 1985), *Baroková literatúra* (Bratislava, 1984), zhrnutej v *Dejinách staršej slovenskej literatúry 1* (Bratislava, 1985), ktorú možno dodnes chápať ako najsystematickejší príspevok k dejinám staršej slovenskej literatúry. Jej cieľom je opäťovne postaviť do centra kľúčové pojmy stredovek, renesancia, humanizmus a barok, ktoré, ako sa ukazuje praxou, sa sice stali bežnými v jazyku (nielen) nášho študentstva, no strácajú svoju mnohovrstvovosť a tým aj vnútornú komplikovanosť. Treba však upozorniť, že ani v tomto smere nepôjde o komplexný sumár a predovšetkým nepôjde o obnažovanie javov apriórne v historických rámcoch, ale o ukotvenie prostredníctvom pojmu poetika a interpretácia v oblasti literárnej vedy, širšie kultúry, s odkazmi vo forme poznámok pod čiarou presahujúcimi do oblasti histórie, filozofie, antropológie a predovšetkým literárnej vedy.<sup>2</sup>

---

<sup>1</sup> V celej učebnici pojmom staršia slovenská literatúra označujeme literatúru stredoveku, humanizmu, renesancie a baroka a pojmom literatúra dlhého stredoveku na Slovensku označujeme literatúru stredoveku, humanizmu, renesancie, baroka, klasicizmu a preromantizmu.

<sup>2</sup> Bolo by ambiciozne označiť úsilie vymedziť kľúčové pojmy učebnice za snahu o kognitívnu definíciu ich významu, rozhodne je však jej cieľom urobiť bežné školské definicie bohatšie, berúc do úvahy širšie významové dimenzie (inšpirujúcou je napríklad štúdia Martina Golemu *Etnolingvisticke poznámky k niektorým veľkopôstnym symbolom a postavám u Západných Slovanov* (2017)).

Z toho plynie štruktúra učebnice, ktorá si v prvej kapitole kladie za cieľ vysvetliť pre potreby (vysoko)školskej praxe pojem interpretácia a poetika, bazálne pojmy literárnej teórie vo vzťahu k práci s umeleckým textom. Pokračovať bude vymedzením pojmov stredovek, renesancia, humanizmus a barok, na tradičné vymenovanie znakov jednotlivých literárnych období nadviaže ich hľbková charakteristika rozvinutá do vysvetlenia vzájomných súvislostí medzi abstrahovanými poetologickými znakmi a do zdôvodnenia vplyvu kultúrnych, ideologických (vo význame filozofických, vplývajúcich na každodennosť), spoločenských a politických kontextov na formovanie literatúry. Cieľom tohto postupu je eliminovať dôsledky zjednodušovania obsahov pojmov a hľkových vzťahov, ktoré často vedú k nepresnému, skreslenému, preto nedostatočnému porozumeniu zložitosti a zákonitosti literárneho vývinu. Z toho dôvodu nazrieme aj na periodizačné medzníky a prepojíme ich s konceptom tzv. dlhého stredoveku.

Výsledkom by malo byť také predstavenie a pochopenie klúčových pojmov, ktoré budú pevným základom chápania hľkových kauzálnych vzťahov vývinu staršej slovenskej literatúry tak, ako, vnímajúc ich ako pilier, na nich stavia presnú a precíznu systematizáciu profesor Stanislav Šmatlák v *Dejínach slovenskej literatúry 1 a 2* (Bratislava, 1977; 2002; 2007).

Pri práci s umeleckým textom nielen staršej slovenskej literatúry si môžeme klásť viacero cieľov a uplatniť rôzne postupy – v tomto smere vzbudený záujem môžu naplniť dejiny interpretácie alebo metodológia v literárnej vede. Aj o vývine nazerania na umelecký text ako literárny artefakt či o vývine spôsobov skúmania literárneho textu sa možno prehľadne dočítať napríklad v týchto dielach: *Literárna komunikácia, teória a interpretácia textu, literárne vzdelenie* (Ján Kopál, 1980), *Interpretácia umeleckého textu* (Anton Popovič a kol., 1981), *Analýza literárneho diela* (František Miko, 1987), *Interpretácia a nadinterpretácia* (Umberto Eco, 1995), zborník štúdií *Interpretačné reflexie* (Nitra, 1997), *Interpretace a analýza literárního díla* (Jiří Pěchař, 2002), *Interpretácia umeleckého textu*

(René Bílik, 2009), *Interpretácia literárnych textov ako čitateľský stimul* (Ingrid Nosková, 2014), *Recepcia a interpretácia literárneho textu* (Mária Alabánová, 2015a, 2015b), *Práca s textom v literárnej komunikácii* (Mariana Hrašková, 2015), *Interpretační sémantika* (Tomáš Koblížek, 2015), tiež *Krátka teória literárnej teorie* (Jonathan Culler, 2015), *Démon teórie* (Antoine Compagnon, 2006) a mnohé, mnohé iné.

Za **cieľ práce s textom staršej slovenskej literatúry** si položíme snahu porozumieť jeho zmyslu a významu, pričom nejde o náhodne generované pojmy a bližšie sa im venuje kapitola *Niečo o interpretácii*. Čítaním reprezentatívnych textov staršej slovenskej literatúry budeme dekódovať ich formu, vzťah ich formy k obsahu, ich **pôvodný zmysel** (čo chcel text povedať, o čom vypovedá, aký existenciálny pocit odkrýva, aké hodnoty zvýznamňuje, aký obraz spoločnosti modeluje... text budeme teda interpretovať), ich **pôvodný význam** (aká je hodnota textu v kontexte doby a priestoru vzniku). Prostredníctvom takéhoto čítania sa budeme usilovať porozumieť žánrovej skladbe obdobia (ktoré žánre sú typické a prečo, aké znaky (poetiku) má daný žáner v danom období), porozumieť determinantom odkrytých existenciálnych pocitov (čo a prečo prežívajú lyrické subjekty a postavy, ako je toto prežívanie zobrazené), zdôrazňovaných hodnôt (na aké hodnoty spoločenské, kultúrne, morálne text odkazuje, prečo odkazuje práve na ne, ako na ne odkazuje), obrazu literárneho sveta (aký svet text konštruuje, ako a prečo). Prostredníctvom porovnávania textov jedného žánru v rôznych obdobiach budeme odhaľovať, ako sa žáner menil, vyuvíal a pod vplyvom čoho, prečo. Ako (a či) sa menili zobrazené existenciálne pocity, hodnoty, obraz sveta, či sa menil aj spôsob tohto zobrazenia (forma, básnický jazyk, štýl). Takéto odkrývanie predovšetkým pôvodného zmyslu má viesť ku komplexnejšiemu porozumeniu žánru, znakov (poetik) literárnych diel daného obdobia a zmeny týchto znakov medzi jednotlivými obdobiami, a teda aj k porozumeniu zákonitostí literárneho vývinu v raných fázach kultúrneho vývoja národa, čo je spojené s porozumením

širšiemu kultúrnemu, historickému, spoločenskému, sociálnemu, filozofickému kontextu stredovekého, renesančného, humanistickeho a barokového obdobia na území dnešného Slovenska.

Literatúra ako umenie (uvažujeme preto o beletrii) plní viacero funkcií.

Čítame, aby sme sa zabavili, potešili a oddýchli si – funkcia zábavná, rekreačná. Čítanie môže ovplyvňovať naše mysenie a konanie – funkcia pretvárajúca/výchovná. Čítanie nás môže učiť rozlišovať medzi hodnotným, kvalitným a dobrým na jednej strane a nehodnotným, nekvalitným, zlým na strane druhej – funkcia hodnotiacia. Čítanie nás môže učiť rozlišovať medzi pekným a škaredým, môže v nás vyvolávať estetický/umelecký zážitok, rozvíjať našu predstavivosť – funkcia umelecko-estetická.

Doris Lessingová, britská spisovateľka a laureátka Nobelovej ceny za literatúru v roku 2007, z úloh, ktoré plnia spisovatelia a spisovateľky, vyzdvihuje jednu – „poskytujú nám možnosť vidieť sa tak, ako nás vidia iní“. Lessingovej úvahy pokračujú, „dosť času venujem premýšľaniu o tom, ako sa budeme javiť ľuďom, čo po nás prídu. Nie je to len kratochvíla, ale uvážený pokus o posilnenie takzvaného „iného oka“, vďaka ktorému sa dokážeme posúdiť nezáinteresované. Ktokolvek, kto sa trochu zaujíma o históriu, vie, že zanietené a silné presvedčenie jedného storočia sa zdá tomu ďalšiemu zvyčajne absurdné a zvláštne. *Neexistuje obdobie v dejinách, ktoré vnímame tak, ako ho vnímali ľudia, čo v ňom naozaj žili. To, čo v ktoromkoľvek historickom období prežívame, je výsledkom masových emócií a spoločenských konvencií, od ktorých je takmer nemožné odpútať sa.* Často sú týmito masovými emóciami tie, čo pôsobia najšľachetnejšie, najlepšie a najkrajšie. A predsa, po roku, po piatich, po desiatich, po päťdesiatich sa ľudia pýtajú: „Ako tomu mohli veriť?“, pretože sa stane niečo, čo tieto masové emócie zmetie a pochová na smetisko dejín. Aby som použila „originálne“ prirovnanie“ (2017, s. 16; zvýraznila M. K.).

Lessingová uvažuje v podstate o tom, že čítanie beletrie aj histórie nás môže obohacovať o nové pohľady na svet a človeka a prostredníctvom čítania môžeme lepšie porozumieť aj sebe samým. Táto (seba)poznávacia funkcia je pre nás zaujímavá a súvisí s cieľom práce s textom (nielen) staršej slovenskej literatúry. Aj keď Lessingová tvrdí, že „neexistuje obdobie v dejinách, ktoré vnímame tak, ako ho vnímali ľudia, čo v ňom naozaj žili“, prostredníctvom čítania literatúry sa môžeme pokúsiť o rekonštrukciu minulosti, pretože práve umeleckej literatúre sa pripisuje aj funkcia kultúrnej pamäti.

Interpretáciu ako úsilie porozumieť textu možno rozšíriť na úsilie porozumieť svetu, umenie, ktoré si kladie otázky o zmysle bytia, nám môže pomôcť hodnotovo sa orientovať v sebe aj vo svete.<sup>3</sup> Komunikáciou o kultúrnej pamäti si budujeme vzťah k minulosti a povedomie o nej.

---

<sup>3</sup> Zmysel a význam interpretácie nestavíme na protiklade, či literatúra rozpráva o svete alebo rozpráva o literatúre, mimésis vnímame aj ako poznanie (ako o ňom uvažuje napríklad Terence Cave).

Názov: **Literatúra dlhého stredoveku  
na území dnešného Slovenska I**  
Podnázov: **Vysokoškolská učebnica  
k staršej slovenskej literatúre**  
Autorka: Martina KUBEALAKOVÁ  
Katedra slovenskej literatúry a literárnej vedy  
Filozofická fakulta UMB v Banskej Bystrici  
Tajovského 40, 974 01 Banská Bystrica

Recenzovali: doc. PhDr. Erika BRTÁŇOVÁ, CSc.  
prof. PaedDr. Martin GOLEMA, PhD.  
Mgr. Aňa OSTRHOŇOVÁ, PhD.

Technická redakcia: autorka  
Jazyková korektúra: autorka  
Kresba na obálke: © Dominik Storoška  
Obálka: Mgr. art. Zuzana Ceglédiová

Náklad: 100 ks  
Rozsah: 178 strán  
Vydanie: druhé  
Formát: A5  
Miesto vydania: Banská Bystrica  
Rok vydania: 2019  
Vydavateľ: Belianum. Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela  
v Banskej Bystrici  
Edícia: Filozofická fakulta  
Tlač: EQUILIBRIA, s. r. o.

**ISBN 978-80-557-1550-6**  
**EAN 9788055715506**